

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

การจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม
Knowledge Management of Woven Bamboo Container Weaving in Ban Kham Toei, Kham Toei Sub-District, Mueang District, Nakhon Phanom Province

มนทิพ วรรณทรัพย์ศิริ (Montip Wannashapsiri) *จินดา ขลิบทอง(Jinda Khlibthong)**

สงเสริม หอมกลิ่น(Songserm Homglin)***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทผู้สานลายกระติบบ้านคำเตยและภูมิปัญญาด้านการสานลายกระติบ 2) องค์ความรู้และลายกระติบบ้านคำเตย 3) กระบวนการจัดการความรู้ในการผลิตลายกระติบบ้านคำเตย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาจากเอกสาร และเก็บข้อมูลการศึกษากาณสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้มีการรู้และความชำนาญในการสานลายกระติบข้าว เพื่อรวบรวมความรู้ในการสานลายกระติบบ้านคำเตย เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ ทำการศึกษาร่วมกับผู้มีการรู้และความชำนาญในการสานลายกระติบบ้านคำเตย จำนวน 20 ราย ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะจง

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ผู้สานกระติบข้าวลายบ้านคำเตยเป็นผู้หญิงทั้งหมด 20 ราย ร้อยละ 40.0 มีอายุอยู่ระหว่าง 34-45 ปี ร้อยละ 65.0 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 50.0 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4 คน และแรงงานใน -ครัวเรือนส่วนใหญ่ 2 คน อาชีพหลักของสมาชิกทั้งหมด คือ ทำนา ร้อยละ 65.0 อาชีพรองคือ สานกระติบข้าว ร้อยละ 50.0 รายได้ทั้งในและนอกภาคอยู่ระหว่าง 100,000-200,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ร้อยละ 40.0 ประสบการณ์ในการสานกระติบข้าว อยู่ระหว่าง 20 -30 ปี ร้อยละ 75.0 แหล่งที่มาของไม้ไผ่ที่ใช้สานกระติบส่วนใหญ่ซื้อจากภายในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ มีประสบการณ์ในการสานลายกระติบบ้านคำเตย จำนวน 3 ปี ลายกระติบข้าวดั้งเดิมของการสานกระติบ คือลายขัดและมีการพัฒนาการสานลายกระติบจนถึงปัจจุบัน ลายจากการสานกระติบบ้านคำเตยแต่ละลายไม่มีความหมาย ส่วนใหญ่เป็นการเลียนแบบจากธรรมชาติ เครื่องใช้ และดัดแปลงจากลายเดิม นอกจากนั้นยังมีการดัดแปลงจากผู้สานลายกระติบเอง เช่น ลายตัวอักษร 2) ด้านการเก็บรวบรวมลายกระติบ พบว่า ลายกระติบบ้านคำเตย มีทั้งหมดจำนวน 15 ลาย แต่ไม่มีการเก็บรวบรวมลายอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร 3) ด้านกระบวนการจัดการความรู้ของผู้สานลายกระติบบ้านคำเตย ยังมีการจัดการที่ไม่เป็นระบบ พบว่าเป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการจักสานด้วยไม้ไผ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมานาน ด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ เกิดขึ้นเฉพาะภายในชุมชน ข้อเสนอแนะในด้านการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ประกอบด้วย 1) การกำหนดชื่อผลิตภัณฑ์ โดยผ่านการตัดสินใจของกลุ่มผู้สานลายกระติบบ้านคำเตย 2) การแสวงหาความรู้จากทั้งภายในและภายนอกกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดความรู้เฉพาะในกลุ่มผู้สานลายกระติบบ้านคำเตย 3) การแลกเปลี่ยนความรู้กัน ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และเกิดทักษะความรู้ในตัวบุคคล 4) การจัดเก็บความรู้ควรมีการบันทึกกระบวนการผลิตและวัสดุที่ใช้ในการสานลายกระติบด้วยการจดบันทึก และภาพถ่าย ทำให้สมาชิก ผู้สนใจที่ต้องการเรียนรู้ มีความสะดวก 5) การถ่ายทอดความรู้ ควรมีรูปแบบอย่างเป็นทางการ โดยกระบวนการดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่ถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับมากำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นได้

คำสำคัญ การจัดการความรู้ ลายกระติบบ้านคำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

Abstract

* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช wannasap_1718@hotmail.co.th

** รองศาสตราจารย์ดร. ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช jinda. khl@stou.ac.th

*** รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช homglin@hotmail.com

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

This research aims to investigate 1) the context of weavers in Ban Kham Toei and their local wisdom in woven bamboo container weaving 2) the knowledge and the patterns of bamboo container weaving and 3) the process of knowledge management of producing the bamboo container weaving.

This present paper is the qualitative research, studying the documents and collecting the data from the fieldwork by interviewing 20 people who are experienced and skillful in weaving the bamboo container weaving, hoping to compile possible knowledge concerning the bamboo container weaving in Ban Kham Toei to develop and improve knowledge of weaving to become a Learning Resource where is containing various patterns of bamboo container weaving. The focused interview is applied as a method of interview 20 experienced and skillful weavers.

The research can be concluded as following; 20 weavers of Ban Kham Toei are all females, 40.0% of them average age at 45 years old, 65.0% earn merely high school education, 50.0% have family's member average at 4 people and 2 of them are workers, 65.0% have main occupations as farmers, and 50.0% have bamboo container waving as their minor occupations. The income of the study group is between 100,000-200,000 baht per family and per annum, 40.0% of them have experienced the bamboo container weaving for 20-30 years, 75.0% of the bamboos which are used for weaving are bought within the community and 90% of the weavers have experienced the Ban Kham Toei bamboo container weaving's patterns for 3 years. The original pattern of bamboo container weaving is "Lai Khad" and the patterns have been improved continuously to the present. The bamboo container weaving's pattern in Ban Kham Toei do not have any meaning; most of them are designed to imitate the beauty of nature, utensils, and some of them are adopted from the original patterns. In addition, the weavers also adopt the patterns by themselves such as the patterns of alphabets. 2) There is a record shows that merely 15 Ban Kham Toei bamboo container weaving's patterns found. 3) The knowledge management of the Ban Kham Toei's weavers has not been managed systematically yet because the weaving knowledge that they have is descended from their ancestors from generations to generations, is deep-seated; it is the knowledge of local wisdom which is about using the bamboo to weave their daily utensils for a long time. Furthermore, the sharing of knowledge is merely occurs within the community and the system of collecting the bamboo container weaving's patterns has not been managed orderly. Here are some suggestions on the knowledge management system of bamboo container weaving's patterns in Ban Kham Toei; (1) Identifying the name of products should be done and considered by the group of Ban Kham Toei's weavers (2) Seeking knowledge from both inside and outside the community in order to have specific knowledge for the group of Ban Kham Toei's weavers (3) Sharing knowledge within the community will bring about the awareness and skill to the members (4) There should be a record of knowledge, producing process and materials of bamboo container weaving which can be done by taking note and pictures since the recording facilitates the members and people who are interested in the bamboo weaving easier and (5) Sharing knowledge should be done systematically and officially by which the process should be designed as a circular process that is being able to be reversed and specified in different features.

Keywords Knowledge Management of Woven Bamboo Container Weaving in Ban Kham Toei, Kham Toei Sub-District, Mueang District, Nakhon Phanom Province

* นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช wannasap_1718@hotmail.co.th

** รองศาสตราจารย์ดร. ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช jinda.khl@stou.ac.th

*** รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช homglin@hotmail.com

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

บทนำ

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มีการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์นักโบราณคดีได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จ. กาญจนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้นประมาณว่ามีอายุราว 4,000 ปีมาแล้ว การทำเครื่องจักสานยุคแรก ๆ มนุษย์จะนำวัตถุดิบจากธรรมชาติเท่าที่จะหาได้ใกล้ตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การนำใบไม้ กิ่งไม้ ต้นไม้ประเภทเถา นำมาสานมาขัดเป็นรูปทรงต่างๆ เพื่อใช้เป็นภาชนะหรือมาสานขัดกันเป็นแผ่นเพื่อใช้สำหรับปูรองนั่งรองนอน ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นเครื่องจักสานที่มีความประณีตในยุคต่อๆ มา เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุ ที่เป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ การเรียกเครื่องจักสานว่า “จักสาน” นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการ (<http://rattan.raicyber.com/?p=1337>)

คนในบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร โดยทำนาเป็นหลัก มีอาชีพเสริมตามสภาพท้องถิ่น คือ การจักสานจากไม้ไผ่ ซึ่งเป็นหัตถกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการสานเพื่อใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ข้อง กระติบข้าว เป็นต้น ต่อมาได้มีการสานกระติบข้าวเพิ่มมากขึ้นจึงมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายในหมู่บ้าน และเริ่มส่งขายตามหมู่บ้านใกล้เคียง ปัจจุบันมีพ่อค้าจากทั้งภายในและนอกหมู่บ้านเข้ามารับซื้อกระติบข้าวในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่าย ทำให้เกษตรกรมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น จึงได้มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มผู้สานบ้านคำเตยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความโดดเด่นของกลุ่มจักสานนี้ นอกจากจะสานเพียงแต่ลายทั่วไปแล้วชาวบ้านคำเตยยังมีการพัฒนาลายกระติบข้าวให้สวยงามขึ้น สานกระติบข้าวเป็นตัวอักษรไทย และสมาชิกในกลุ่มก็มีการพัฒนาตลาดขายใหม่ ๆ ตามสมัยนิยมเพื่อขยายกลุ่มเป้าหมายที่ส่วนใหญ่จะซื้อไว้ใช้ในครัวเรือน พัฒนามาเป็นซื้อเป็นของฝากเพื่อเพิ่มราคาผลิตภัณฑ์ แต่การสานกระติบข้าวที่มีลายสวยงามยังมีการผลิตกันน้อยเนื่องจากผู้ผลิตต้องมีความชำนาญและใช้เวลาในการสานนานกว่าลายปกติ ผู้ผลิตต้องมีความชำนาญในการสานซึ่งยังอยู่น้อยต้องอาศัยการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง การดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เอาการเรียนรู้จากหนังสือ การเรียนรู้ต่าง ๆ ของชาวบ้านอาศัยวิธีการฝึกหัดและการบอกเล่าซึ่งไม่เป็นระบบในการบันทึก ความรู้ที่สะสมที่สืบทอดกันมาจากอดีตมาถึงปัจจุบันหรือที่เรียกกันว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น การจัดการองค์ความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นคงอยู่อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จากความสำคัญและเหตุผลที่กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตลายกระติบบ้านคำเตยและรวบรวมลายกระติบ ซึ่งเป็นการจัดการความรู้ทำให้ชุมชนสามารถรักษาความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ และความรู้ที่อาจสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบุคลากร และนำมาจัดเก็บไว้ในรูปแบบของคลังความรู้ที่ผู้สนใจสามารถเข้ามาสืบค้นได้ เกิดการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างยั่งยืน และยังสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนต่อไป

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย ตำบล คำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และลายกระดืบของผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม
3. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้การผลิตลายกระดืบของผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการจัดการความรู้ลายกระดืบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตยที่มีความชำนาญ จำนวน 20 ราย โดยคัดเลือกแบบเจาะจงคน การเข้าไปพูดคุย และสังเกตความสนใจ ให้ข้อมูลและรายละเอียดของการวิจัย และถามความสนใจในการเข้าร่วมโครงการ เครื่องมือที่ใช้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ประกอบการสังเกต ส่วนที่ 2 ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้แบ่งเป็น 4 ตอนคือ (1) ข้อมูลทั่วไป (2) ประสบการณ์ของผู้สานลายกระดืบ แหล่งที่มาของวัสดุ (3) ความเป็นมา ความหมายของลายกระดืบ และการเกิดลวดลายใหม่ (4) ปัญหาและข้อเสนอแนะ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบแล้วในส่วนหนึ่งของความเป็นมาของบ้านคำเตย โดยนำข้อมูลดังกล่าวมาตรวจสอบความสมบูรณ์ และจัดจำแนกเป็นหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์การศึกษา โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive Statistics)

ผลการวิจัย

1.บริบทของผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย

สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ของผู้สานกระดืบข้าวลาย ผู้สานกระดืบข้าวลายบ้านคำเตยเป็นผู้หญิงทั้งหมด 20 ราย ร้อยละ 40 มีอายุอยู่ระหว่าง 35-45 ปี ของผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย ร้อยละ 65 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 50 มีสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด 4 คน และจำนวนแรงงานในครัวเรือนส่วนใหญ่มีทั้งหมด 2 คน อาชีพหลักของผู้สานกระดืบลายบ้านคำเตย ทั้งหมด คือ ทำนา ร้อยละ 65 มีอาชีพรอง คือ สานกระดืบข้าว ร้อยละ 50 มีรายได้ทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร อยู่ระหว่าง 100,00-200,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ร้อยละ 40 มีด้านประสบการณ์ในการสานกระดืบข้าวอยู่ระหว่าง 20 -30 ปี และแหล่งที่มาของไม้ไผ่ที่ใช้สานลายกระดืบ ร้อยละ 75 ซื้อจากภายในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสานลายกระดืบบ้านคำเตย จำนวน 3 ปี ลายกระดืบข้าวดั้งเดิมของการสานกระดืบ คือลายขจัดและมีการพัฒนาการสานลายกระดืบจนถึงปัจจุบัน ลายจากการสานกระดืบบ้านคำเตยแต่ละลายไม่มีความหมาย ส่วนใหญ่เป็นการเลียนแบบจากธรรมชาติ เครื่องใช้ และดัดแปลงจากลายเดิม นอกจากนั้นยังมีการดัดแปลงจากผู้สานลายกระดืบเอง เช่น ลายตัวอักษร 2) ด้านการเก็บรวบรวมลายกระดืบ พบว่า ลายกระดืบบ้านคำเตย มีทั้งหมดจำนวน 15 ลาย แต่ไม่มีการเก็บรวบรวมลายอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร 3) ด้านกระบวนการจัดการความรู้ของผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย ยังมีการจัดการที่ไม่เป็นระบบ พบว่าเป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการจักสานด้วยไม้ไผ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมานาน ด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ เกิดขึ้นเฉพาะภายในชุมชน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

2. บริบทชุมชนบ้านคำเตย

2.1 ประวัติความเป็นมาของบ้านคำเตย

เดิมทีชาวบ้านคำเตยได้อพยพย้ายมาจาก บ้านพิกวนพัน ประเทศลาว โดยข้ามฝั่งแม่น้ำโขง มาตั้งถิ่นฐานโดยห่างจากเมืองนครพนมทางทิศตะวันตกระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร สาเหตุที่ย้ายมานั้นคือการเกิดสงครามและเกิดโรคระบาดทำให้ราษฎรในหัวเมืองต่างๆจึงไม่มั่นใจความปลอดภัยผู้เฒ่าผู้แก่จึงนำราษฎรย้ายมาตั้งถิ่นฐาน และได้ตั้งบ้านใหม่เป็นบ้านคำเตย บ้านคำเตยหมู่ที่ 5 ได้แยกออกมาจากหมู่ที่ 4 จนถึงปัจจุบัน โดยมี นาย หัส ผาอินทร์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบันมีนายรัชชัย บุตรพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

2.1.1 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านและการเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน

สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านคำเตยเป็นพื้นที่พื้นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้สลับกับทุ่งหญ้า ป่าไม้จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ส่วนใหญ่เป็น ไม้เต็งรัง ป่าไผ่ เป็นต้น ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวเป็นที่ทำมาหากิน และสร้างรายได้ สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ขาดน้ำที่จะใช้ในภาคการเกษตรช่วงฤดูแล้ง

ชาวบ้านคำเตยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก สามารถผลิตข้าวได้ปริมาณเพียงพอในการบริโภคตลอดปี มีการสานกระติบข้าวเกือบทุกครัวเรือนในหมู่บ้านเป็นอาชีพรอง ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีต จำนวน 5 สาย และถนนลูกรัง 2 สาย หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอ 25 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางจากหมู่บ้าน ถึงตัวจังหวัด 20 นาที การคมนาคมติดต่อระหว่าง หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดมีความสะดวกพอสมควร

ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นชนเผ่ากะเลิง นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ชุมชนมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งชนชั้น จุดเด่นในเรื่องของหมู่บ้านคือ คนในชุมชนมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีการปลูกยางพารา

2.1.2 การปกครองของหมู่บ้าน

การปกครองของหมู่บ้านมีนายรัชชัย บุตรพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน จำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 185 ครัวเรือน ประชากรรวมทั้งสิ้น 879 คน แยกเป็นเพศชาย 450 คน เพศหญิง 429 คน การดำรงชีวิตในครัวเรือนมีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และร่วมกันจัดทำกิจกรรมตามประเพณีในหมู่บ้าน ชุมชนมีการปกครอง โดยมีการร่างกฎระเบียบชุมชนร่วมกัน มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนแบบประชาธิปไตย ร่วมกันแสดงความคิดเห็นระหว่าง ผู้นำ และประชาชนในหมู่บ้านทุกคนความสามัคคีเป็นสำคัญ

2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการสานลายกระติบข้าว

2.2.1 ผู้ถ่ายทอดความรู้ในการสานกระติบข้าวลายบ้านคำเตย มีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง มีการสืบทอดภูมิปัญญาต่อกันมา จุดเด่นในด้านทรัพยากรทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ คือ ไม้ไผ่ ด้วยเหตุนี้เองคนในชุมชนมีภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงประชาชนในหมู่บ้านยังสืบทอดและรักษาภูมิปัญญาที่สำคัญนี้เอาไว้ คือ

นางมะลิจันทร์ ศรีทธา ปราชญ์ด้านการสานลายกระติบข้าว และการดัดแปลงลายกระติบข้าว

นางเยาว์รัตน์ คำพรม ปราชญ์ด้านพัฒนา การสานลายกระติบข้าว การออกแบบ และการดัดแปลงลายกระติบข้าว

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

บ้านคำเตยมีชื่อเสียงในด้านการสานลายกระดืบข้าว ผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงมีการจำหน่ายเป็นสินค้า OTOP ผู้สานกระดืบข้าวลายบ้านคำเตย มีการดำเนินกิจกรรมการสานกระดืบข้าวลาย เน้นการผลิตกระดืบข้าวลายที่มีคุณภาพ มีการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง มีสมาชิกทั้ง 20 คน ได้ร่วมกันให้ข้อมูลและองค์ความรู้ตั้งแต่วิธีการเลือกไม้ไผ่จนถึงการสานลายกระดืบข้าวที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของหมู่บ้านดังนี้

2.2.2 ภูมิปัญญาในด้านการสานกระดืบข้าวลายบ้านคำเตย ในด้านการสานลายบนกระดืบข้าวของบ้านคำเตย มีประมาณ 15 ลาย ได้แก่ ลายสับประรด ลายปลาผสมผีเสื้อ ลายตารางหมากรุก ลายกระแต ลายพาน ลายหัวใจเล็ก ลายผีเสื้อผูกโบว์ ลายผีเสื้อ 2 ชั้น ลายดอกผักแว่นสาย ลายดอกผักแว่นคอก ลายสี่ทิศ ลายตาแมว ลายตัวอักษร ลายมัดหมี่ ลายจุด ส่วนลายที่นิยมผลิตกันมาก จำนวน 7 ลาย คือ ลายสับประรด ลายกระแต ลายพาน ลายมัดหมี่ ลายจุดลายสี่ทิศ และลายหัวใจเล็ก ส่วนลายที่มีการสานกันได้น้อย ได้แก่ ลายตัวอักษร เนื่องจากการสานลายตัวอักษรนั้น ผู้สานจำเป็นต้องมีความสามารถในการสานถอยหลังได้ จึงจะสานลายตัวอักษรได้ ซึ่งมีผู้สานได้เพียง 2-3 คนเท่านั้น

วัสดุที่ใช้ในการสานลายกระดืบบ้านคำเตย ดังนี้ 1) ไม้ไผ่บ้าน 2) ด้ายไนลอน 3) เข็มเย็บผ้าขนาดใหญ่ 4) กรรไกร 5) มีดโต้ 6) เลื่อย 7) เหล็กหมาด (เหล็กแหลม) 8) ก้านตาล 9) เครื่องชุดดอก

ขั้นตอนการสานกระดืบ มี 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเลือกไม้ไผ่ อายุไม่ควรเกิน 1 ปี หรือสังเกตจากปลายของลำไผ่ หากปลายคุดก็มักจะถูกลูกเลือก (อาจเกิดจากลมพัดยอดขาด สาเหตุที่เลือกไม้ลักษณะเช่นนี้ เพราะสมาชิกหลายท่านให้สัมภาษณ์ว่าไม้ลำนี้จะมีเนื้อไม้ที่เหนียวเมื่อนำไปอบ/รมควัน เส้นดกไม่กรอบ สานง่าย)

2. การเตรียมไม้ไผ่ไว้สาน(เส้นดก) เริ่มจากคัดขนาดไม้แล้วตัดเป็นท่อนๆตามความต้องการ จากนั้น ผ่าไม้ไผ่เตรียมที่จะจักตอกออกเป็นชิ้นๆเพื่อสะดวกในการชุดผิวแล้วจักเป็นเส้นบางๆ และนำเส้นดกที่ได้ไปตากแดดให้แห้งเพื่อเก็บไว้ใช้งานต่อไป จากการสัมภาษณ์ผู้สานกระดืบข้าวลายทุกท่านสามารถทำได้ทุกขั้นตอนตั้งแต่ การจักตอก การชุดเอาเส้นดกให้เรียบและได้ขนาด เพื่อง่ายต่อการนำมาสาน เทคนิคในการจักเส้นดก บางท่านต้องการความละเอียดจะจักตอกให้ได้ขนาดเล็กและหนาเท่ากันทุกเส้นตลอดลายที่ได้ก็จะละเอียดมากชัดเจนสวยงามขึ้น

3. การอบ/รมควัน การต้มเส้นดกกับเปลือกไม้ การหมักโคลน (โคลนสีดำ) ผู้สานลายกระดืบบางท่านมีความถนัดในการย้อมสีเส้นดกแตกต่างกัน บางท่านก็จะเลือกวิธีที่แต่ละท่านถนัด โดยส่วนมากจะเลือกวิธีอบ/รมควัน เป็นส่วนมากเนื่องจากจะได้เส้นดกที่สีเข้ม และทำเพียงขั้นตอนเดียวคือ อบ/รมควัน เพียง 4-5 ครั้ง ก็สามารถนำมาใช้สานเป็นกระดืบข้าวลายได้เลย ส่วนวิธีการต้มดกกับเปลือกไม้และวิธีหมักโคลน มีสมาชิกบางท่านนำเอารวมกันคือวิธีการเส้นดกมาต้มกับเปลือกไม้จนได้สีดำ หลังจากนั้นก็นำไปหมักโคลนต่อประมาณ 1 คืนนำมาทำความสะอาดเอาโคลนออกให้หมด นำมาฟึงแดดและฟึงลมให้แห้ง การทำเช่นนี้ผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตย ให้เหตุผลว่าจะทำให้ได้เส้นดกมีสีที่เข้มเป็นมันขึ้น

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

4.วิธีการสานตัวกระดืบ มีดังนี้

- 4.1 นำเส้นดอกที่เตรียมไว้มาสานขึ้นกระดืบข้าวตามขนาดและความต้องการ
- 4.2 การสานขึ้นแรก เรียกว่า ก่อ เริ่มจากเส้นดอกด้านซ้ายมือ 6 เส้น และด้านขวามือ 6 เส้น นำมาสอดเป็นลายเวียน 8 แถวจากนั้นก็เริ่มสานลายตามลูกค้าสั่ง ทำไปเรื่อยๆจนได้ความยาวที่ต้องการ ระหว่างสานต้องคอยจัดดอกให้เข้ามุม 90 องศาชัดเจนเพื่อให้ลายหลวมทำให้ความแข็งแรงลดลง และดูลายยาก
- 4.3 เมื่อสานกระดืบได้ความยาวที่ต้องการแล้วม้วน แลบนวนๆเข้าหากันเป็นวงกลม จัดลายตรงรอยต่อให้เรียบร้อย ก็จะขึ้นเป็นวงกระดืบตามความกว้างที่สาน แล้วเก็บเส้นดอกด้านปลายให้เรียบร้อย
- 4.4 ต่อไปก็จะเป็นการสานลาย เพราะมีหลายลาย และเมื่อสานได้ขนาดที่ต้องการแล้วให้หยุดเก็บเส้นดอกด้านปลายให้เรียบร้อย

5.วิธีการพับกระดืบ เมื่อได้ตัวกระดืบเป็นทรงกระบอกแล้ว ก็ทำการพับริมเข้าข้างใน ประมาณ 1.5 ซม. ทั้ง 2 ด้านหัวท้าย แล้วพับครึ่งให้ลายที่ไม่ต้องการโชว์เข้าไปอยู่ด้านใน ลายกระดืบที่ต้องการโชว์อยู่ด้านนอก ให้ริมที่พับแล้วด้านลายที่ไม่ต้องการโชว์มาชนกับริมที่พับเข้าไปด้านลายกระดืบที่ต้องการโชว์พอดี นำตัวกระดืบ 2 ผามารวมกันก็จะเป็นกระดืบข้าวที่ยังไม่มีฝาและก้น

6.วิธีการสานฝา โดยการนำเส้นดอกที่เตรียมไว้มาจักสานขึ้นรูปเพื่อเป็นฝาปิดแต่จะต้องทำใหญ่กว่าตัวกระดืบข้าว จากนั้นนำเส้นดอกที่เตรียมไว้มาสานเป็นแผ่นเพื่อที่จะทำเป็นก้นกระดืบข้าว

7.วิธีการใส่ฝา โดยทาบขนาดจากตัวกระดืบที่สานและพับไว้แล้ว ใช้ดินสอจี้ครอบนอกตัวกระดืบ แล้วตัดตามนั้น ดึงริมตัวกระดืบด้านลายกระดืบที่ไม่ต้องการโชว์ที่อยู่ด้านในลงจนถึงส่วนที่พับ จะวางฝาลงไปในตัวกระดืบได้พอดีโดยมีส่วนที่พับรองรับไว้ พับตัวกระดืบด้านลายกระดืบที่ต้องการโชว์ลงบนฝากระดืบ จะทำให้ฝาถูกประกอบจากทั้งด้านบนและล่าง แล้วหยาตัวกระดืบขึ้น ใช้สันมีดกระทุ้งส่วนที่พับให้ราบลงกับส่วนฝาเพื่อเตรียมเย็บ

8.วิธีการเย็บ อุปกรณ์ที่ใช้คือ เข็มตัวใหญ่และเส้นเอ็น เริ่มร้อยเส้นเอ็นเข้าในเข็มแล้วขมวดปมเหมือนเวลาจะเย็บผ้า แทงเข็มจากด้านในกระดืบออกไปด้านนอก เย็บให้ทั้ง 3 แผ่น (ตัวกระดืบริมที่พับ ฝา และริมที่พับอีกด้าน) ติดกันด้วยวิธีคล้ายคันถอยหลัง จะเห็นรอยคันด้านนอกฝา และเกิดเป็นลายคันในฝา ในการเย็บต้องใช้แรงมากพอสมควรทีเดียวค่ะ ไหนจะรอยพับริมที่หนาอยู่แล้ว และฝากระดืบที่สานสองชั้น แล่แทงเข็มบางครั้งก็ต้องใช้วิธีหมุนให้ทะลุ

9.วิธีการใส่ขา โดยการใช้ก้านตาลที่แก่จัด (ตัดใบออก) ตัดเป็นท่อนขนาดตามความต้องการ จากนั้นผ่าก้านตาลที่เตรียมไว้และขูดเอาเนื้อของก้านตาลออก แล้วนำก้านตาลที่ขูดเนื้อออกแล้วมาขดเป็นวงกลมเพื่อทำเป็นตีนกระดืบข้าวต่อไป

10.วิธีใส่หู ทำคิ้วด้วยเส้นเอ็น โดยนำไม้มาเหลาเป็นเส้นดอกลมยาวเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2-3 มิลลิเมตร ความยาวรอบเท่ากับฝากระดืบใช้เส้นด้ายในลอนเย็บติดฝายอบบนเพื่อความสวยงาม เเจาะรูที่เชิงกระดืบข้าว ด้วยเหล็กแหลม 2 รู ให้ตรงข้ามกัน แล้วทำหูที่ฝาด้านบน ตรงกับรูที่เจาะเชิงไว้ นำเชือกในลอนสอดเข้าเป็นสายไว้สะพาย จะได้กระดืบข้าวที่เสร็จเรียบร้อย

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

2. ลวดลายของกระติบบ้านคำเตย

ลวดลายบนกระติบของบ้านคำเตยมีอยู่หลากหลายลาย ดังนี้ ลายตารางหมากรุก ลายกระแต ลายสับประรด ลายพาน ลายมัดหมี่ ลายดอกผักแว่นคอก ลายดอกผักแว่นสาย ลายผีเสื้อผูกโบว์ ลายผีเสื้อ 2 ชั้น ลายสี่ทิศ ลายตาแมว ลายหัวใจเล็ก ลายตัวอักษร ลายปลาผสมผีเสื้อ ลายจุด

จากข้อมูลดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงบริบทชุมชนบ้านคำเตย ในด้านการจัดการความรู้ด้านการสานลายกระติบข้าว ซึ่งเป็นแหล่งผลิต แหล่งเรียนรู้ของชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง การถ่ายทอดความรู้ด้านการสานกระติบข้าวแบบดั้งเดิมเป็นการสอนแบบแม่สอนลูก ปู่ย่าตายายสอนลูกหลาน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว การที่ผู้สานลายกระติบบ้านคำเตย ยังมีการสานลายกระติบนั่น เพราะเห็นว่าภูมิปัญญาการสานกระติบข้าวเป็นสิ่งที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน สามารถพัฒนากระติบข้าวลายธรรมดา ให้เป็นกระติบข้าวที่มีลายตามความคิด ตามลายผ้าทอ หรือดัดแปลงจากลวดลายเดิมให้ได้สินค้าและเป็นอาชีพเสริม สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนตั้งแต่ยังเยาว์วัย บรรพบุรุษได้สอนให้ลูกหลานมีรายได้และช่วยเหลือให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มจากเดิม และเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นควรให้ความสำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย เพื่อเป็นการอนุรักษ์ลายกระติบเอาไว้ให้ลูกหลาน หรือผู้ที่สนใจได้สืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษให้คงไว้

3. ลวดลายการผลิตลายกระติบข้าวในปัจจุบัน

เครื่องจักสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เกือบทุกภูมิภาคของประเทศไทย มีการลงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ลวดลายดั้งเดิมและพัฒนาดัดแปลง ออกแบบลวดลายให้สวย ในปัจจุบันผู้สานลายกระติบบ้านคำเตยบางท่านได้มีการออกแบบลวดลายขึ้นตามจินตนาการ สานตามลายที่นิยมสานกันโดยบางลายได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้ในกลุ่ม หรือ บรรพ-บุรุษ บางลายผลิตตามความต้องการของลูกค้า เช่น การสานลายตัวอักษร โดยผู้สานลายกระติบมุ่งเน้นการผลิต และจำหน่ายเพื่อนำไปใช้บรรจุข้าว และเป็นสินค้าที่ระลึก

4. แนวทางการจัดการความรู้การผลิตลายกระติบข้าว ในการสานลายกระติบบ้านคำเตย สามารถแบ่งลายกระติบข้าวที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ดังนี้

จากการสัมภาษณ์ผู้สานลายกระติบข้าวได้กล่าวถึงการจัดการความรู้เพื่อการถ่ายทอด แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ การถ่ายทอดมีลักษณะเป็นไปตามธรรมชาติ ผสมผสานไปกับวิถีชีวิต เครือญาติ มุ่งเน้นการลงมือปฏิบัติจริง นำมาใช้ได้จริง ต่อมา มีการร่วมกันร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันมีหน่วยงานภาครัฐ มีการฝึกอบรมพัฒนา การมีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนจัดเป็นแหล่งเรียนรู้การสานลายกระติบของชุมชน เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาดูงานแก่ผู้สนใจ ควรมีการจัดการศึกษาดูงานกันบ้างเพื่อพัฒนาคุณภาพผู้สานกระติบลาย ในด้านการกระจายองค์ความรู้สู่ชุมชนได้มีการสอนการสานกระติบข้าวลายให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียนคำเตยอุปถัมภ์ และยังเป็นแหล่งให้ความรู้กับผู้ที่มีความสนใจทั้งในและนอกพื้นที่

จากการสัมภาษณ์ผู้สานลายกระติบบ้านคำเตย ได้แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ใช้มูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นตัวฟื้นฟู ภูมิปัญญาการสานกระติบข้าว โดยส่วนมากผู้ที่สานกระติบข้าวลายเป็นอาชีพยังมีน้อย เพราะการสานลายกระติบนั่นต้องใช้ความอดทน อาศัยประสบการณ์และความชำนาญในการสานลายกระติบ ใช้เวลานาน จึงทำให้มีผู้สานลายกระติบน้อย ส่วนใหญ่นิยมสานลายสองกันเพราะใช้เวลาไม่นานก็ได้กระติบหลายใบกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกระติบข้าวแบบมี

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

ลาย เมื่อกล่าวถึงราคาต่อหน่วยเมื่อนำไปจำหน่ายให้แก่พ่อค้าราคาไม่สูง สามารถซื้อไปจำหน่ายได้ง่ายกว่า ส่วนกระติบที่สานลายต้องใช้เวลาในการสาน ผู้สานต้องมีความอดทน มีความประณีต ผลิตได้จำนวนน้อย ราคาค่อนข้างแพง พ่อค้าที่นำกระติบไปจำหน่ายก็ยังให้ความสนใจในการนำกระติบข้าวลายไปจำหน่ายอยู่เสมอ แต่ผู้สานกระติบส่วนใหญ่ยังนิยมสานกระติบข้าวธรรมดา “การสานลายกระติบจึงยังไม่มีอนุรักษ์ลายที่แน่นอน แต่จะเน้นเพื่อการค้าเพียงอย่างเดียว ทำให้ไม่มีผู้สานลายกระติบเพื่อเก็บลายเอาไว้เป็นตัวอย่างให้แก่คนรุ่นหลังได้เห็น ส่วนใหญ่จะนำไปจำหน่ายทั้งหมด”

จากการประชุมกับสมาชิกผู้สานลายกระติบข้าว ทำให้ทราบถึงเทคนิคขั้นตอนในการผลิตลายกระติบข้าวลายจากสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่ มีวิธีการและขั้นตอนการผลิตแต่ละขั้นมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เทคนิคต่างๆที่เกิดขึ้นจากความชำนาญในการสานของผู้สานแต่ละคน แตกต่างกันไป เช่น ในการอบ/รมควัน เพื่อให้เส้นตอกเปลี่ยนสีนั้น เมื่อนำมาใส่ข้าวเลยก็จะทำให้สีที่ติดอยู่เส้นตอกติดที่ข้าว ผู้สานได้หาเทคนิคที่ไม่ให้สีติดข้าว โดยการนำกระติบข้าวไปแช่สารส้ม สีที่ขยี้กันเส้นตอกจะไม่ติดข้าว และสียังคงทนติดนานอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ก็นำมาแลกเปลี่ยนให้ทราบกันในกลุ่ม นอกจากนี้ยังมีเกร็ดเล็กๆน้อยๆที่แลกเปลี่ยนกันภายในกลุ่ม

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย พบว่าผู้สานกระติบบ้านคำเตยมีอาชีพหลักคือการทำนา ส่วนอาชีพรองคือการสานกระติบข้าว ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และวัตถุดิบที่สำคัญในการสานกระติบ เช่น ไม้ไผ่ ก็ยังมีอยู่ในท้องถิ่น แรงงานที่สานกระติบใช้แรงงานในครัวเรือน รวมทั้งมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาติดต่อรับซื้อในหมู่บ้านเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาลายบนกระติบจากลายสอง มาเป็นลวดลายอย่างทุกวันนี้ประมาณ 4-5 ปี ก่อนหน้านี้ และนำกระติบข้าวที่มีลวดลายจากการสานมาจำหน่ายเพื่อเพิ่มเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ เพ็ญประภา วงศ์เกษมศักดิ์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง การประกอบอาชีพสานกระติบข้าวบ้านโนนมะเข้ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พบว่าชาวบ้านโนนมะเข้ประกอบอาชีพสานกระติบข้าวเพื่อจำหน่ายและช่วยเพิ่มรายได้จากการทำนาเป็นหลัก โดยได้รับความรู้และประสบการณ์ในการสานกระติบข้าวจากบรรพบุรุษ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพนี้ได้อย่างเป็นล่ำเป็นสันคือ มีไม้ไผ่ หวาย ไม้มะกอก ที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ แรงงานในครอบครัว และใช้เงินลงทุนไม่มากนัก รวมทั้งมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาสั่งจองและติดต่อรับซื้อในหมู่บ้านเป็นประจำ นอกจากกระติบข้าวแล้วยังได้ประดิษฐ์เป็นของใช้ในครัวเรือนอีกด้วย ไม่สอดคล้องกับผลงานวิจัยของกิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์ (2539) ได้ศึกษาเรื่อง การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร พบว่า การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาสะไมย์ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเอาไว้ขาย การจักสานเพื่อไว้ใช้สอยมีเพียงเล็กน้อย ดังนั้นจึงมีอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวทุกครัวเรือน แรงจูงใจในการประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาสะไมย์

ในด้านการจัดการความรู้การสานลายกระติบบ้านคำเตย พบว่ายังเป็นองค์ความรู้ที่ยังฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล เป็นความรู้ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ในด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ยังมีการแลกเปลี่ยนกันเฉพาะภายในชุมชน ในด้านการคิดค้นลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3 The 3rd STOU Graduate Research Conference

ยังไม่มี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของโอภาส บรรณศรี (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้อาชีพจักสาน ศึกษากรณีกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าวโพดทอง ตำบลคงขวาง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่า กระบวนการจัดการความรู้อาชีพจักสานของกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าวโพดทอง คือ 1) ด้านการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบพบว่า เป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลซึ่งเป็นความรู้ ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น เป็นความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการจักสานด้วยวัตถุดิบจากไม้ไผ่ที่ใช้จักสานเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาช้านาน มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มอย่างชัดเจน 2) ด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่การถ่ายทอดความรู้ พบว่ามีการแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่ความรู้เกิดขึ้นเฉพาะภายในกลุ่มและภายในชุมชน 3) ด้านการใช้ประโยชน์และการนำมาประยุกต์ใช้ในงาน มีการคิดค้นพัฒนารูปแบบและลวดลายของการจักสานให้มีความโดดเด่นมากขึ้น ให้เป็นเอกลักษณ์ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะของชุมชนและท้องถิ่น เกิดเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ๆที่มีความหลากหลายและสามารถนำผลิตภัณฑ์ไปใช้ประโยชน์ได้ตามต้องการ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้

จากการศึกษาการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม มีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

1) การเก็บรวบรวมลายกระติบบ้านคำเตยควรเก็บรวบรวมให้เป็นรูปเล่ม ไม่กระจัดกระจายเหมือนในอดีต จะช่วยให้การสืบทอดการสานลายกระติบ สามารถทำได้ง่ายขึ้น และยังเป็นการสร้างความตระหนักให้เยาวชนหรือผู้ที่สนใจ เห็นถึงคุณค่า และก่อให้เกิดความภูมิใจ ความรักและห่วงแหนลายกระติบบ้านคำเตย โดยการใช้กระติบลายกันอย่างแพร่หลายในบ้านคำเตยเองจนเป็นที่สนใจแก่สังคมภายนอก รวมถึงลูกค้าที่ซื้อกระติบลาย หากปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นได้ คุณค่าทางจิตใจจะแปรไปสู่คุณค่าทางเศรษฐกิจ ผู้สืบทอดการสานกระติบลายก็น่าจะมีมากขึ้นนอกจากนี้ควรมีการบูรณาการกับโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนจัดให้ปราชญ์ที่มีความรู้ได้เข้ามาสอนหรือถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบสานงานสานกระติบที่เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษต่อไป

2) การสานลายกระติบสามารถพัฒนาจากงานฝีมือสู่งานศิลปะ และเป็นงานศิลปะที่มีคุณค่าทางจิตใจ เป็นงานที่สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ กล่อมเกลาลูกใจ เป็นงานที่ต้องใช้ความอดทน โดยเฉพาะพื้นฐานการสานลายกระติบบ้านคำเตยยังเกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตของคนในชุมชนอีกด้วย

3) การสานลายกระติบบ้านคำเตย เมื่อมีการคิดค้นลายใหม่ๆควรมีการตั้งชื่อลายเพื่อใช้เรียกให้ตรงกันกับทั้งผู้ผลิต ผู้ขายและลูกค้า เมื่อลูกค้าสนใจลายใดก็สามารถสั่งซื้อจากผู้ขาย ผู้ขายก็สามารถสั่งผู้ผลิตได้ง่ายขึ้น ทำให้ง่ายในการซื้อขายกัน

4) การศึกษาการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย เป็นเพียงการกำหนดจากลักษณะเฉพาะชุมชนที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในเชิงเปรียบเทียบลายกระติบบ้านคำเตยกับท้องถิ่นอื่น หรือเทคนิคในขั้นตอนการผลิตมีความแตกต่างกันหรือความคงทนของสีที่ย้อมเส้นดอก เป็นต้น

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มสธ. ครั้งที่ 3
The 3rd STOU Graduate Research Conference

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาการจัดการความรู้ลายกระดิมบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

- 1) ควรศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้สานกระดิมข้าวลาย ภายในจังหวัดหรือต่างจังหวัด เพื่อเกิดการพัฒนาลายกระดิม
- 2) ควรศึกษาวิธีการรวบรวมลายของกระดิมข้าวของแต่ละพื้นที่ เพื่อที่จะ ศึกษาว่ากลุ่มใด มีวิธีการเก็บรวบรวมลายกระดิมแบบใดบ้าง และวิธีการเก็บรักษาแบบใดมีประสิทธิภาพ ในการเก็บรักษาและอนุรักษ์ลายกระดิมให้คงอยู่สืบนานเท่าานานได้

กระดิมข้าว เป็นงานศิลปะที่ถักสานจนเป็นลวดลาย ลวดลายแต่ละลายเกิดทั้งจากการจินตนาการและการผสมผสานของความคิดของผู้สานรวม ทั้งการผสมผสานภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสั่งสอนให้ปฏิบัติกันสืบมา การเป็นเจ้าของกระดิมลายก็เท่ากับเป็นเจ้าของงานศิลปะที่มีค่าในการประดิษฐ์คิดค้นของผู้สาน และเป็น การสร้างงาน สร้างรายได้ให้ชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กิตติศักดิ์ แสงประดิษฐ์ (2539) “การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระดิมข้าวของชาวบ้านสะไมย์ ตำบลสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

เพ็ญประภา วงศ์เกษมศักดิ์ (2542) “การประกอบอาชีพสานกระดิมข้าวบ้านโนนมะเยา ตำบลสระโพธิ์ทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ”วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

โอภาส บรรณศรี (2553) “การจัดการความรู้อาชีพจักสาน ศึกษากรณีกลุ่มอาชีพจักสานกระดิมข้าวบ้านโพธิ์ทอง ตำบลคงขาว อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม”รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

<http://rattan.raicyber.com/?p=1337> January 12, 2013